

RIZA TEVFİK'İN KALEMİNDEN FECR-İ ÂTÎ AKIMI

Abdullah UÇMAN*

Fecr-i Ati School From Rıza Tevfik's Pen

Abstract: This study, where Rıza Tevfik (1869-1949) has written a part of the E. J. W. Gibb's (1857-1901) incomplete famous work of art *A History of Ottoman Poetry* volume VII, examines Fecr-i Ati literary movement, which is considered to be the most important formation in the history of Turkish Literature's Renovation Period after Servet-i Fünun. This important sutudy, which was written in 1910, but couldn't be published due to various reasons, comes into being here for the first time.

Keywords: Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âtî, Rıza Tevfik

İskoç asıllı müsteşrik E. J. W. Gibb¹, sağlığında, kapsamlı bir Osmanlı şiiri tarihi hazırlamaya girişmiş ve batı dünyasında divan şiiri üzerine ilk ciddi ve kapsamlı çalışma kabul edilen *A History of Ottoman Poetry* adlı eserinin ilk cildini 15-20 yıllık bir hazırlıktan sonra 1900 yılında yayımlayabilmiştir. Ancak Gibb'in 1901'de âniden ölümü üzerine, bu büyük eserin geri kalan kısımlarının yayımı işini, müellifin ailesinin isteği üzerine, hem Gibb'in yakın dostu, hem de bu sahada uzman bir kişi olan Edward G. Browne üstlenir².

* Prof. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Gibb için bk. Christopher Ferrard, "Gibb, Elias John Wilkinson", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 64-66. Gibb'in Türk edebiyat tarihi açısından bu çok önemli eseri, yayımlanışından yaklaşık yüz yıl sonra Türkçeye tercüme edilebilmiştir: *Osmanlı Şiir Tarihi* (çev. Ali Çavuşoğlu), C. I-II, III-IV, Ankara, 1999.

² E. G. Browne için bk. Taha Toros, "Türk Dostu İki Oryantalist ve Cambridge Üniversitesi'nde Bir Türk Profesör", *Tarih ve Toplum*, S. II, Ekim 1984, s. 20-23; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Browne, Edward Granville", *DİA*, C. VI, İstanbul, 1992, s. 336-337.

Browne, Gibb'in müsveddelerini, müellifin plânına uygun bir şekilde düzene koyup yayıma hazırlarken, bir yandan da Gibb'in çok önem verdiği halde ancak Şinasi ve Ziya Paşa bölümlerini yazabildiği "Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı" ile ilgili kısmı tamamlayabilecek bir uzman aramaya koyulur. İstanbul'da bulunan yakın dostu Hüseyin Dâniş'ten bu konuda yardım isteyince, Hüseyin Dâniş de ona eski dostu Feylesof Rıza Tevfik'i tavsiye eder³. Muhtemelen 1906 yılında bu teklifi büyük bir memnuniyetle kabul eden Rıza Tevfik ise, eserin söz konusu bölümünü tamamlamak üzere çalışmaya koyulur⁴.

Şu anda elimizde bulunan bir kısım mektup ve müsveddelerden anlaşıldığına göre, Rıza Tevfik Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarından başlayarak Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî akımları da dahil olmak üzere, tek tek edebî şahsiyetlerden hareket etmek suretiyle bütün son devir Türk edebiyatını ihtiva eden oldukça hacimli bir cilt kaleme almış ve Fransızca olarak yazılan kısımların büyük bir bölümünü İngilizceye tercüme etmesi için Browne'a göndermiştir⁵. Tahminimize göre Rıza Tevfik, Meclis-i Mebusan'ın feshe-dilmesi, seçimler öncesinde kendisinin Büyükkada'da tutuklanıp hapsedilmesi, Gümülcine'de İttihadçıların adamları tarafından dövülmesi gibi 1912 yılında meydana gelen birtakım siyasî olaylar yüzünden eserin çok az bir kısmını tamamlayamamıştır. Ancak Rıza Tevfik'in yazıp tercüme etmek üzere Browne'a göndermiş olduğu bölümler de her nedense daha sonraki yıllarda yayımlanamamıştır. Browne, *A History of Ottoman Poetry*'nin ikinci cildini 1902, üçüncü cildini 1904, dördüncü cildini 1905, beşinci cildini 1907, bir tür antoloji mahiyetindeki altıncı cildini ise 1909 yılında yayımlamıştır.

İşte burada yayımlanan çalışma, Rıza Tevfik'in ölümünden sonra ailesine intikal eden müsveddeleri arasından çıkan ve asıl eserin Fecr-i Âtî dönemini kapsayan, Fransızca olarak kaleme alınmış 60 sahifelik küçük hacimli bir defterin tercümesidir. Ancak tamamlanamadığı anlaşılan bu deftere yazılanların da bir nevi müsvedde mahiyetinde olduğunu tahmin ediyoruz.

3 Peter Chelkowski, "Edward G. Browne's Turkish Connexion", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLIX, part 1, London, 1986, p. 25-34; John Gurney, "E. G. Browne and the Iranian Community in Istanbul", *Les Iranies d'Istanbul* (éds. T. Zarcone, F. Zarinebaf- Shahr), IFEA/IFRI, Istanbul-Téhéran, 1993, p. 156-158.

4 Bu konuyla ilgili olarak asılları İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde E. G. Browne'in evrakı arasında bulunan on mektup daha önce tarafımızdan yayımlanmıştır: bk. Abdullah Uçman, "A History of Ottoman Poetry Üzerine Mektuplar: Rıza Tevfik'ten Edward G. Browne'a" (1-3), *Tarih ve Toplum*, S. 147, Mart 1996, s. 4-12; S. 149, Mayıs 1996, s. 21-24; S. 150, Haziran 1996, s. 46-50. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca şu makalemize bakılabilir: Abdullah Uçman, "A History of Ottoman Poetry'nin Yayımlanmamış VII. Cildi", *M. Ü. Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 9, İstanbul 2001, s. 111-130.

5 Mektupların birinde Rıza Tevfik, Browne'ın bu tercüme işini yapmasına karşılık, kendisinin de onun İran'la ilgili bir eserini Türkçe'ye tercüme edeceğini bildirir.

Burada, o günlere göre son edebî akım olan Fecr-i Âtî'yi ele alan Rıza Tevfik, incelemesinin başında kısaca akımın belirgin bazı özelliklerinden bahsetmiş ve Fecr-i Âtî'yi ve Servet-i Fünûn akımıyla karşılaştırmıştır. Ayrıca, Fecr-i Âtî'nin kuruluş safhasında o dönemin siyasî yapısına da kısaca değinmiştir. Rıza Tevfik'e göre Fecr-i Âtî, mensupları her ne kadar inkâr etseler de, Servet-i Fünûn akımının birçok bakımdan bir devamı niteliğindedir ve başka akımlar gibi belirgin birtakım prensipleri ve belli bir karakteristik özelliği yoktur. Rıza Tevfik bütün bunlara kısaca değindikten sonra bu akım mensuplarından bazı isimleri daha çok şahsî bir üslûpla ele alıp tanıtmıştır.

Defterde adları geçen ve üzerinde durulan Fecr-i Âtî akımı mensupları sırasıyla şunlardır:

Şahâbeddin Süleyman, Müfid Râtîb, Refik Hâlid, Tahsin Nâhid, Hamdullah Subhi, Ahmed Hâşim ve Halide Edip⁶.

Rıza Tevfik incelemesinde söz konusu isimlerin kısaca biyografileri üzerinde durmuş, daha sonra edebî hayatlarına değinmiştir. Defterde en uzun yer ise Halide Edib'e ayrılmıştır.

Yukarıda da belirttiğim gibi, Fransızca olarak kaleme alınan bu çalışma, gözetimim altında, öğrencilerimden Senem Timuroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ancak bu çeviri daha sonra Prof. Dr. Orhan Okay tarafından büyük bir dikkat ve titizlikle gözden geçirilip aslıyla karşılaştırılarak gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra burada yayımlanabilecek hale gelmiştir. Rıza Tevfik'in, Türk edebiyatı tarihi açısından önem taşıdığına inandığım bu çalışmasının gün yüzüne çıkmasında ve burada yayımlanabilecek hale gelmesinde emeği geçen başta torunu Rıza Başikoğlu olmak üzere, Orhan Okay hocama ve öğrencim Senem Timuroğlu'na teşekkür etmek istiyorum.

SON EDEBÎ AKIM: FECR-İ ÂTÎ

(çev. Senem Timuroğlu)

Bu uzun soluklu çalışmaya kesin olarak son verebilmek için, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yeni nesle ait bir grup şairden oluşan yeni akımdan bahsetmem gerekir. Ama tabii ki topluluk kurucuları henüz bütün güçlerini sergileyecek vakti bulamadıklarından, ben daha şimdiden geleceğin şair ve yazarları olmayı vaad eden bu gençlerin üzerinde biraz durmak suretiyle kurulmakta olan yeni akım hakkında genel bir fikir vereceğim.

⁶ Bilindiği gibi Halide Edip bu akım mensupları arasında olmadığı halde Rıza Tevfik her nedense onu da burada ele alıp incelemiştir (Fecr-i Âtî akımı için bk. Zeynep Kerman, "Fecr-i Âtî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1979, s. 173-174; M. Orhan Okay, "Fecr-i Âtî", *DİA*, C. XII, İstanbul, 1995, s. 287-290).

Oldukça tanınmış bir süreli yayın olan *Servet-i Fünûn* şüphesiz on sene-den fazla bir zamandır Türkiye'deki edebî basında en büyük rolü oynamıştır. Bilindiği gibi (bundan böyle Edebiyat-ı Cedîde olarak tanınan) bu meşhur mektep Abdülhak Hâmid'den sonra ilk akla gelen güçlü şair olan Tevfik Fikret tarafından kurulmuştur.

En parlak şair ve en iyi Türk yazarlarından oluşan bu grup, sekiz yıldan fazla bir süre *Servet-i Fünun* sayfalarında genç üstad Tevfik Fikret tarafından çok iyi yönetilerek eser verdi. Derginin sayfaları edebiyat ve şiir meraklılarına derin zevkler verdiği gibi ayrıca yavaş yavaş hazırlanan ve geleceğin edebiyatını oluşturmak için malzeme toplayan yeni nesli de eğitiyordu.

II. Meşrutiyet'in ilânından iki yıl önce, basında ve özellikle İstanbul edebî basınında gerileme gözlemlendi. Denilebilir ki istibdat rejiminin bu son iki yılı Tevfik Fikret ve arkadaşları tarafından kurulan bu güzel edebî hareketin düşüş dönemi idi. Bu düşüşün esas sebebi Abdülhamid'in yaşından ve yorgunluğundan dolayı gitgide kaygılanan ve şüphelenen karakterinden ileri geliyordu. Esasında edebiyat, kendisinden korkulacak bir konu olmadığı halde, tavırlarından anlaşıldığı kadarıyla padişah, edebiyat adına bile tahammül edemiyordu. Böylelikle Fikret kesin olarak yazı hayatından çekilmek zorunda kaldı. *Servet-i Fünûn*'da artık yakın arkadaşları ve dostları da yazmıyorlardı. Edebiyatla uğraşan gençlerin çoğu Türkiye'nin dört bir yanına dağılmıştı.

Türkçe'nin o zamana kadar katıyen yazılmamış en güzel şiirlerini sekiz sene boyunca okurlarına sunan *Servet-i Fünûn* dergisi şimdi sefalet içinde yayını sürdürmeye çalışıyor ve birtakım saçmalıklarla uğraşmaya zorlanmış görünüyor: Sayfalarını Hicaz Demiryolu'nun bazı istasyonlarında çekilmiş görüntülerle süsleyip, tahammül edilemeyecek tarzda uzun tasvirlerle açıklamalar koyuyorlardı. İşte II. Meşrutiyet'in beklenmedik ilânından önceki durum bu idi.

İstanbul'un, güncel toplumsal atmosfer ya da başkentin epey uzağındaki bazı merkezlerde bir süredir devam eden ihtilâlcî gelişmeler hakkında herhangi doğru bir fikri yoktu.

Hiç beklenmeyen ve inanılması zor olan yeni rejimin ilânı, başkentte mazur görülebilecek bir şüphecilik ve halk arasında bir çeşit genel uyuşuklukla karşılandı. Hürriyetin ilânından birkaç gün sonra halk bilincinin düzelmesine rağmen gençlik, rüyaya benzeyen bu hürriyet içinde ne yapacağını ve onun nasıl bir parçası olabileceğini bilemiyordu. Makul bir sebep olmaksızın, bu hürriyetin bir rüya kadar kısa süreli ve göz aldatici olmasından korkuluyordu.

Kazanmak için çok acı çekmemiş oldukları hürriyeti savunmak niyetiyle bütün yazarlar gazeteciliğe yöneldi.

Bu durum her çeşit ve her renkte kâğıt israfına yol açtı. Gerçek bir yağmur, ölü doğmuş bir yaprak sağnağı. Herkes yazıyordu, gelişi güzel bütün

sosyal ve politik konuları işliyorlardı. Bununla vatanperverlik yaptıklarını ve servet elde edeceklerini sanıyorlardı, ama bütün bu spazma benzer gayret ve çaba, savurganca harcadıkları mürekkep ve kâğıt parasına değmiyordu. Tabii ki kendilerine saygısı olan, sağlam prensip sahibi yazarlar şimdilik yapacak iyi bir şey olmadığına inanarak, basın faaliyeti denilen şeyden tiksinererek çekildiler.

Bu sosyal sara dönemi birkaç ay sürdü, daha sonra düzen bir dereceye kadar kuruldu. Bütün bu süre içinde, Bâb-ı Âli'nin hemen yakınında olan *Servet-i Fünun* idarehanesi az çok karışıklık içindeydi. İttihad ve Terakki Komitesi mensupları aktüel konular üzerine konuşmak ve müzakere etmek için sık sık orada toplanıyordu. Yani edebiyata harcayacak keyifleri ve zamanları pek yoktu. Ama yeni düzenin kurulmasından bir süre sonra komite, başka bir ikametgâh seçmek zorunda kalınca *Servet-i Fünun* tekrar kendi düzenli hayatına döndü. Yalnız, bu haftalık derginin adını yeniden iyi bir biçimde duyurmak için çok şey yapmış ünlü yazarları yeniden bulmak ve bir araya getirmek gerekiyordu.

İşte bu zor bir işti; çünkü, Osmanlı Parnası'nın üstadı kabul edilen Fikret, birkaç aydır bir yayın organına ihtiyaç duyan Komite'nin ısrarıyla meşhur gündelik *Tanin* gazetesini kurmak zorunda kalmıştı. Ama daha sonraları, eski arkadaşı Hüseyin Cahid'in (İstanbul milletvekili ve gazetenin o zamanki sahibi) tutumundan rahatsız olan Fikret, *Tanin*'i eski arkadaşlarının ellerine teslim ederek çekilmeye mecbur oldu. Daha sonra padişah V. Mehmed'in birinci kâtipliğine tayin edilecek olan Halid Ziya, gündelik bir gazete olan *Sabah*'ta rahatça çalışıyor, Reji'deki resmî görevini aksatmadan gazeteye yazılar yazıyordu. Parnaslar arasında en iyi empresyonist bir şair olan Cenab Şahabeddin⁷, Meşrutiyet'ten hemen sonra Sıhhiye Dairesi reisi olmuştu ve o tarihten itibaren yazı yazmayı bırakmıştı. Sonuçta, diğer eski dostlar da karşı gelemedikleri politik ihtiraslarına ve bazı önemli menfaatlere kapılarak, denilebilir ki, edebî eserlerini henüz yetişkin bir yaşa gelmemiş gençlere bırakmışlardı. Gerçekten bu gençler, gıdasızlıktan can çekişen ve yerlerde sürünen zavallı *Servet-i Fünun*'a yeni bir hayat verme görevini üstlenmişlerdi. Zaman zaman eleştirmelerine rağmen, bu dergiyi bugüne kadar iyi yönetme sorumluluğunu üzerlerine almışlardı.

Kısaca, bugün biraz mânidar, biraz da mağrur bir adla, Fecr-i Âti adıyla bilinen son edebî akımın oluşumundaki en belirgin genel şartlar işte bunlardır.

Tartışmasız bir şekilde her edebî akım, belirgin birtakım temel prensiplerle diğerlerinden ayrılmalıdır; bunlar kendi içinde tutarlı olmalı, mensuplarının her birine kendi şahsiyetini gösterebilecek ortam sağlanmalı; fakat estetik prensipler mektebin bütün mensuplarının ortak inancını ortaya koymalıdır.

⁷ Cenab aylarca *Yeni Gazete*'de başmakale yazdı, ancak bunlar siyasî değil edebî idi.

Bu yeni edebî akım gerçekten bütün mensuplarının bildiği ve saygı duyduğu ortak prensipler ve bir temel gaye üzerine mi kurulmuştu?

Bu soruya tam anlamıyla olumlu bir cevap verilemez. Zaten bu genç şairler de samimi olarak itiraf ediyorlar, diyorlar ki: “Bundan gerçek bir edebî akım olarak bahsedilemez, daha çok, aşağı yukarı aynı dilekleri olan, ama bağımsız kalmayı tercih eden, sanat açısından baştan dayatılan kurallara bağlı kalmak istemeyen, yalnız kendi ilhamlarıyla yazacak genç şairler topluluğu denilebilir”. Bu, topluluk mensubu birçoğunun itirafıdır.

Öyleyse denilebilir ki bu, herhangi bir ayırt edici karaktere sahip ve iyi belirlenmiş çizgileri bulunan yeni bir akımdan çok, belki ortak estetik bir ideali olan genç şair ve yazarlardan oluşan bir edebiyatçılar topluluğudur. Eğer bir ortak prensipleri varsa, dediklerine göre bu, insan dehasının şahsî ifadesi olarak düşündükleri sanata olan saygılarından kaynaklanıyormuş. İşte daha buradan aşırı ferdiyetçilikleri anlaşılıyor.

İtiraf etmek gerekir ki maalesef çok muğlak olan bu prensip, bu adlandırmaya yakışır herhangi bir sanat ekolünün ayırt edici karakterini tek başına oluşturamazdı. Her şeyden önce bugün kimse şahsîliğin genellikle sanatın vazgeçilmez ve gerekli şartlarından biri olduğuna itiraz etmez. Ama bu şahsîlik herhangi bir sanat akımının ayırt edici bütün özelliklerine dayanan, temel felsefesini oluşturmasını gerektiren doktrini yaratmaya yarayan birtakım kuralları engellemez. Eğer bu olmazsa, meselâ bir romantik veya bir natüralist aynı zamanda farklı akımların görüşleriyle taban tabana zıt görüşlere sahip olduğu halde, son derece muğlak olan bu prensibi (sanatta şahsîliği) kabul edebilir. Demek ki, bu prensibi *Fecr-i Âtî* diye anılan akımın belirleyici bir ilkesi gibi ilân etmek yeterli değildir.

Aşağı yukarı bütün mensuplarını tanıdığım bu akımın önde gelenleriyle çalışmalarımı tamamlamak için yaptığım ciddi bir mülâkatta net bir şekilde karar verebilmemi sağlamak amacıyla, kendi kurdukları akımla Fikret tarafından kurulan önceki akım (Servet-i Fünun) arasındaki ayırt edici noktaların oluşturduğu belirleyici sınır çizgisini anlatmalarını rica ettim.

İşte sorduğum soruya prensip ve öz olarak aldığım cevap:

Bana “Fikret ve arkadaşları tamamen romantizmin etkisinden kurtulmayı, onu aşmayı hiçbir zaman başaramadılar, parnasyen kaldılar. Her şeyden önce ressamdılar ve sırf gözle görülen tabiatı kopya etmekten başka bir şey bilmiyorlardı. Mehmed Rauf müstesna, aralarında başka sübjektivist olan yoktu. Ayrıca hiç ciddiye alıp dikkatle incelemedikleri ve neredeyse hiç işlemedikleri edebî türler ve şekiller var. Tiyatro, diyaloga dayalı hikâye (tekellümî hikâye), edebî fantezi, serbest nazım vb.. Neredeyse hiç kimse *Fecr-i Âtî*’nin en zevk veren şiir formu olan serbest nazmı kurmaya çalışmadı” dediler.

Şimdilik bu akımın belirgin karakteri üzerine olan görüşleri bu şekilde özetlenebilir.

Bununla birlikte, yine de, aşırılığa kaçan bu görüşler ciddi bir şekilde eleştirilebilir kanaatindeyim. Çünkü gerçekten kendilerinden önceki akımın (Edebiyat-ı Cedîde demek istiyorum) objektivist olması keyfiyeti ne hakkaniyete ne de gerçeğe sığar. Gençler tarafından, Edebiyat-ı Cedîde akımının mensupları arasında en objektivist olmakla itham edilen Fikret yalnızca objektivist olmamakla kalmaz, ayrıca sağduyulu bir şairin olması gerektiği kadar sübjektivisttir. Örneğin “Sis”⁸ten bahsederken sırf onu tasvir etmek ve ondan bir tablo yapmak için değil, bozulmuş, çökmüş bir Bizans ahlâkının tipik mirasçıları olarak düşündüğü İstanbul halkının ruh halini açıkça ortaya koymak için sisi bahane ederek kullanır. Eğer bütün bunlardan harikulâde ve örnek bir üslûpla bahsediyorsa, bu eski Bizans'ın rezil karakterine karşı iğrenmesini, tiksinsmesini yeni bir ruh halini ve sübjektif bir durumu tasvir etmek içindir. Onun sübjektivizmi, çok defa gerçek bir sembolizm, seçkin ve felsefi bir sembolizmin peşindedir ki bir ruh halini veya basit bir objektif hadisenin arasından ahlâkî bir olayı tasvir eden temsîlî bir çizimin hareket noktası olmaya yarar.

Onun şiirleri arasında en dikkat çekici olan “Hande-i Bûm”, gerçekten de sembolik ve yüksek düzeyde sübjektivist bir şiir örneğidir. Diyebilirim ki, bütün Osmanlı edebiyat tarihinde son edebî akımın eserleri de dahil olmak üzere, bu güzel şiirle sübjektivist olma bakımından eşit tutulabilecek başka bir örnek hatırlamıyorum. Bir baykuştan ilham alarak onun gülüşünü tasvir için yazılmış bir şiir değildir, bu şiir Abdülhamid'in bozulmuş ve son derece hastalıklı ruh halini anlatmak için yazılmıştır. O, gökyüzündeki ayı örttükten sonra, yani parlak Osmanlı İmparatorluğu'nu harap ettikten sonra izbe köşesinde alay ederek gülmüştür, tıpkı ıssız ve karanlık bir gecede sessiz bir mezarlıktaki servinin dallarına saklanıp öten bir baykuş gibi. Fikret'in şiirleri arasında daha iyileri de vardır ama okumayı ve anlamayı bilmek gerekir.

Sonra Fikret mektebinin en iyi temsilcileri arasında sayılan ve şimdi yeni akımın önde gelen mensuplarından Fâik Âli ve Celâl Sâhir gibi sübjektivist şairler nasıl objektivist, basit tabiat kopyacıları kabul edilebilir. O zaman Fecr-i Âtî kurucularına sorma hakkımız yok mudur ki, eğer sübjektivizm bu akımın ayırt edici karakteriyse niçin bu kişileri yeni akımın birer mensubu kabul etmişlerdir? Bu şairlerin, gençler, özellikle Sâhir ve diğerleri tarafından zaten ölü kabul ettikleri bir akıma mensup oluşları üzerinden çok zaman geçmemiştir. Bilhassa bu beğenilen şairler, bizzat Sâhir Bey ve Fâik Âli, bunlar objektivist midir yoksa sübjektivist midir? Bunu bilmek ilginç olurdu!... Üstelik eğer önceki akımın mensupları arasında sübjektivist olarak bir tek Mehmed Rauf

8 Bizim gördüğümüz en güzel ve ünlü şiirinin adıdır.

varsa, niçin o şimdi yeni akımın mensubu değildir? Ve niçin hiçbir zaman olmak istememiştir?

Fecr-i Âtî mensupları için olduğu kadar benim için de bir sürü can sıkıcı soru.

Bu genç şairler topluluğunu gerçek bir edebî akım saymak için biraz ihtiyatlı davranmamı gerektiren sebepler işte bunlardır. Hattâ inanıyorum ki bu topluluk dağılmanın eşiğindedir.

Bu genç sanatçılar topluluğu ve onların edebî misyonları hakkında tam ve doğru bir kanaate ulaşmak için yaptığım ciddi araştırma sonucu, böyle bir edebî akımı kurmakta acele ettiklerine inanmaya başladım; gayeleri sanat eğitimlerinde büyük rol oynamış önceki akıma karşı sadece bağımsızlıklarını resmî bir şekilde ilân etmekte. Özellikle Batı edebiyatının bitmez tükenmez kaynağından kendi başlarına yararlanmaya başladıktan sonra Servet-i Fünun'un bir devamı olarak kabul görmek istemiyorlardı.

İçlerinden bir çoğu bana gerçekten dürüstçe edebî eğitimlerini gerçek ağabeyleri olan öncekilerin eserleriyle yaptıklarını itiraf ettiler, ancak gerçek ilham kaynaklarını keşfedince fikir alışverişinde simsarlara başvurmamak için doğrudan Avrupa'nın asıl ustalarıyla görüşüp tartışmayı tercih etmişler. Neticede bütün bunlar doğru olabilir, ancak gerçek sebep Fikret'in onlar hakkındaki küçümseyici tavrı gibi görünüyor. Hiç olmazsa bu mektebin kurucularından biri ve en kabiliyetlisi olan Şahâbeddin Süleyman'ın itirafı böyledir.

Bir süredir Selânik'te yayımlanan ve bu yeni edebî akımın da mensubu olan genç şair Ali Cânib tarafından yönetilen *Genç Kalemler* adındaki dergi, Fikret mektebinin en iyi mensuplarına çoktan saldırmıştı. Birkaç ay evvel bu dergide çıkan dikkat çekici görüşlerin yer aldığı bir makalede, yazar, kuşkusuz Osmanlıca olan, fakat her parçası yeniden yaratılan bir "Yeni lisan" uydurma işini kendine görev edinmiş. Bu makalenin birinci bölümü Fikret'in ve onun belli başlı arkadaşlarının eserlerinin eleştirisine tahsis edilmiş. Osmanlı edebiyatının sahip olabileceği en güzel eserlere karşı istihfaf ve tahkir amacıyla düzenlenmiş bu sayfalar şaşırtıcı bir küstahlık ve serkeşliktedir. Yazar burada Servet-i Fünun akımına karşı antipatik duygularına hakim olamamıştır. Hiç birşey, sırasıyla Fikret, Halid Ziya, Cenab gibi şair ve yazarlar tarafından yazılmış güzel poetik eserlere karşı bu sert dili haklı kılamaz. Bununla beraber bazı gerçekler var; bunlar başka bir zamanda ve daha saygılı bir dille açıklanmış olsalar şüphesiz büyük bir etki uyandırabilirdi. Gerçekten acımasızca kınanan, sertçe eleştirilen bu şairler kendilerine batının en meşhur yazarlarından bazılarını örnek olarak seçmişlerdir. Onlar eğer Fransızca'yı ve Fransızca yazılmış güzel eserleri bilmeselerdi, belki hiçbir zaman bize bu kadar güzel Türk şiirler vermekte başarılı olamayacaklardı. Ama bununla birlikte Türk edebiyatının gelişim tarihinde Fikret mektebinin çok önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez. Bu mektebin Türk romantizmine verilebilecek en güzel ifadeyi kazandırmış olduğu da görmezlikten gelinemez.

Yabancı etkisine gelince, sanırım kimse bunu inkâr etmedi. Kendi aralarında ilişkisi devam eden bütün milletlerin edebiyatları, içlerinde en yetkin ve ilerlemiş olanlarından az veya çok etkilenirler, bu çok tabîîdir. Bu bize, fikirlerin, medeniyet tohumlarının doğdukları ülke dışına hangi yollarla ve vasıtalarla saçılarak çoğaldığını gösterir. Eğer bu böyle olmasaydı, bu genç yazarların öbürlerinden nasıl bir yüzyıl daha önde olduklarını anlamak zor olurdu⁹. Ama yine de Edebiyat-ı Cedîde'nin tam anlamıyla ve terim olarak gerçek bir akım olduğu, Osmanlı edebiyat tarihinde Fikret ve Cenab gibi şair bir daha yetişemeyeceği hadisesi gözden kaçırılmamalıdır. Bununla beraber uzlaşma meydanı geniştir ve herkes için açıktır.

Durumu daha iyi aydınlatmak ve açıklamak için bize faydası olan bu özetlenmiş tenkidî fikirlerden sonra umarım daha kolay anlaşılacaktır ki, bir uyumsuzluk ögesi küçük kardeşlerle (Fecr-i Âtî) büyük ağabeyleri (Edebiyat-ı Cedîde) birbirinden ayırmış olmalıdır. Bu sağır çekişme muhtemelen son edebî akımın kuruluşunu, genç üyeler böyle bir kuruluşa sağlam temel verecek gerekli prensiplerle daha uyuşmadan hızlandırmış olmalıdır.

Gençlere Fikret ve arkadaşlarının muamelesi bu hâlde sebep olmuştu. Hâmid ve Ekrem'in kendilerine karşı ikdâr ettiği hakşinâsâne nezaketi Fikret ve arkadaşları gençlere göstermedikten mâada sarahaten tenkid ederek gençleri inkâr ettiler. Yalnız *arrogance* (kibir) ve *égoisme* suretiyle ve sebebiyle bu harekette bulundular. Hâşim'in "Rûh-ı bî-Kayd" münasebetiyle yazdığı makale yeniler-eskiler meselesinin hudûsuna sebep oldu ve mesele gayet fena idare edildi. Gençler artık onları büsbütün tepti¹⁰

Fecr-i Âtîciler arasında apaçık görünen gevşeme ve bir doktrin birliğinin yokluğu bundan dolayıdır. Ayrıca, bu akımın dış görünüşünü belirleyen ve sürekli olarak vurgulanan da ferdiyetçilikleridir. Şüphesiz, çalışmalarını planlayacak ve bazı temel esaslar üzerinde anlaşmaya varacak zamanları yoktu.

Birkaç sayfa evvel yazdığım gibi bu akım mensuplarının üçte biri, bir akım kurma sâbit fikrini kafalarına koyan insanların ortasına başka dünyadan (Fikret'in dağılmış olan mektebinden) göktaş gibi düşerek geldiler; müessisleri ve âzânın ekseriyeti ise hiç de bu fikirde değildi. Aralarında en iyi olduklarını düşündüğüm, bu akımla ilgisini tamamen kesmiş ve bir daha dönmek üzere terk etmiş olan başkaları da var. Eğer hepsi *Servet-i Fünun*'da yazıyorlarsa, kendilerinin itiraf ettikleri, gibi daha iyisi olmadığındandır.

Öyleyse içlerinde aynı nesilden bağımsız genç şairlerin de bulunduğu, hiç bir akıma katıyen bağlı olmayıp ama şimdiden eserleriyle yakın gelecekte adları

⁹ Sadece biçimsel izlenimciliklerinden dolayı.

¹⁰ Bu paragraf deftere sonradan Rıza Tevfik tarafından Türkçe olarak ilâve edilmiştir.

için parlak bir şöhret vaad eden bu en iyi yazarlar grubunu burada incelemek durumundayım. Önce kurucularla başlayalım:

Şahâbeddin Süleyman, Müfid Râtib, Refik Hâlid ve Tahsin Nâhid Beyler.

ŞAHÂBEDDİN SÜLEYMAN BEY

Genç yetenekli yazar 1301'de (1885) İstanbul'da doğdu. Babası Süleyman Şevket Bey. Çavdarlı Halil Ağa'nın soyundandır, Küçük Asya'da (Anadolu) Aydın vilâyetine bağlı Balıkesir'in üç yüz yıllık eski bir derebeyi ailesindedir. İlkokulu İzmir'de okudu, eğitimini tamamlamak üzere daha sonra İstanbul'a Mülkiye'ye geldi. Diplomasını aldıktan sonra yalnız bir yıl Vefa İdadisi'nde Fransızca öğretmenliği yaptı. Ahlâk denen şeyin hiçbir akılcı prensip üzerine kurulmadığını, herhangi bir davranış ahlâkının kesinlikle itibârî ön yargılara dayandığını söylemek cüretinden dolayı görevinden azledildi. Ama o, görevinden alınmasını temiz yüreklilikle İttihad ve Terakki'nin de tahammül edemediği *Sadâ-yı Millet*¹¹ gazetesinin redaksiyon sekreteri olmasına bağladı.

Zannederim ki genç şair, Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı eserinden muğlak bir fikre sahip oldu; bu benzersiz eserin temel prensibini yeterince kavrayamadı ve bu ona bayağı pahalıya mal oldu.

Kanun-ı Esâsî'nin ilânından hemen sonra bütün mektepli gençlik sanatçı, oyuncu, sanata hevesli veya meraklı oldu. Bu hâlâ devam eden sosyal nevrozun bir tür yara iziydi. Sahnede Şahâbeddin Bey kadar egzantrik birine rastlamak olağanüstü bir durum değildir. İzmir'in amatör oyuncularında aktif bir rol oynuyordu, aynı zamanda bu şehirde çıkan *Sedad* gazetesinde de yazı işleri müdürüydü. Yazarlıkta olduğu kadar oyunculukta da yetenekliydi: Namık Kemal'in ünlü eseri *Âkif Bey*'de Süleyman Kapudan rolünü oynadı, aynı yazarın *Vatan* piyesinde Sıdkı Bey'i canlandırdı. Hâmid'in *Tezer*'inde Charles'ı, *Chicago Çiftçisi*'nde Sam'i oynadı. *Dr Goudron* ve *Dr. Plume* piyesinde ise Dr. Goudron'u canlandırdı ve hepsini başarıyla temsil etti.

Kâr İttihad ve Terakki'nin kasasına gidiyordu ve şair-oyuncu İttihad ve Terakki'ye iki bin Türk lirası kazandırdığını, fakat buna karşılık komitenin ona karşı nankörlük ettiğini söyledi.

İşte bu yeni akımın kurucularından olan, zannımca bu marazî genç adamın maceralı hayatı birkaç cümleyle işte böyledir.

¹¹ Artık çıkmayan bu gazete İstanbul milletvekili Cosmidis Efendi tarafından patriklik ve Rum cemaatinin menfaatlerini korumak için kurulmuştu. Türkçe olarak yayımlanan bu gazete fırkanın tepkisini çekiyordu.

Eserine gelince, şahsiyetten yoksun değildir. Öncelikle, yazarın çekici ve hareketli bir üslûbu vardır. O kadar da doğru düzgündür. Dikkatleri çeken şahsiyeti eserlerinde ortaya çıkıyordu. İnsan tabiatında tezâhür eden gizli ve içgüdüsel (insiyâkî) yabanîliği (vahşeti) tahrik etmekten hoşlanıyordu. İnsan ruhunun dokusunu meydana getiren soya çekimle ilgili duyguları, okuyucularını ve seyircilerini yakalayan mühim bir faktör olarak kullandı. Vefat etmiş babasının ruhuna ithaf ettiği yazılarından birinde (Batakılık), hovardalığa olan bütün tutkusunu sergiledi ve babası onun bu tutkusunu tatmin edecek bir miras bırakmadığından, sadece soya çekime eğilimden başka bir şey olmayan onu kötülük işlemeye itebilecek bu tutkunun soylu feodal derebeyleri olan cânî atalarının bir mirası olduğunu söyleyerek dedeleriyle babasını suçladı. Ünlü *Soy-suzlaşma* adlı eserini yazmadan evvel eğer Max Nordau Şahâbeddin Bey'i tanıma şansına sahip olsaydı, bilmiyorum bu edebî eser hakkında ne diyebilirdi. Sonuçta bu, İstanbul'daki insanların ruhları üzerinde rezil, utanç verici bir izlenim bıraktı. Kutsal şeyleri küçümseme, saygısızlık olarak algılandı. *Fırtına* adında bir tiyatro eseri yazdı, bu da aşağı yukarı aynı anlayış ve üslûptaydı. Bu tutkulu bir cinayetin dramatik biçimde tasviriydi¹².

Her şeye rağmen bu genç adam özgünlükten yoksun değildi ve sırf bunun için onu tebrik etmek gerekir, çünkü bu günlerde bu, Türkiye'de çok az rastlanan bir erdemdir. Ayrıca Şahâbeddin Bey'in acımasızca ve sertçe eleştirdiği Namık Kemal'in ünlü eseri *Kara Belâ*'yı hedef alan küçük bir hicviyesini belirtmemiz gerekiyor. Şahâbeddin Bey, Namık Kemal'in gerçek bir şair gibi ince bir zevke sahip olmadığını, kaba deyimleri ve tahammül edilemeyecek sövgüleri eserlerinde sık sık kullandığını belirtip, örnekler veriyordu.

Hakkı var ama sırf kusurlarıyla büyük bir yazarı ve eserlerini yargılamamak gerekir. Unutmamak gerekir ki, henüz yıkılmamış klasik edebiyatın kalıntılarını kullanmakla yetinerek bütün eserlerinde Türkler için zengin bir dil uydurdu. Dikkat çekicidir ki genç eleştirmen, geniş kitlelere hitap eden Namık Kemal'in itiraz edilmeyen ahlâkî faziletlerini tanıma fırsatı bulmuştur.

MÜFİD RÂTİB BEY

Meclis-i Maarif reisi ulemâdan Haydar Bey torunu, Şeyh Nasuhî'ye peyveste olur. 1303'te (1887) İstanbul'da doğmuştur.

Önceki yazarla aynı yaşadadır ve onun gibi Fecr-i Âtî'nin kurucularındandır. İstanbul'da doğdu. Dikkatli, özenli, kurallara bağlı bir yazardı. Tiyatro eserleri yazmak onun ilgi alanıydı. İyi tiyatro münekkidi, hiç bir *pièce* yoktur ki okumasın. İyi takip eder. Tek perdelik *Zencir* adlı piyesi yazmıştır. Cidden aktördür. Bununla beraber arkadaşı ve dostu Şahâbeddin Bey ahlâk konusuna önem vermezdi, tiyatronun temel amacının olabilecek bütün vasıtalar

¹² Rıza Tevfik tarafından sonradan bu cümlelerin üzeri çizilmiştir.

aracılığıyla seyirciyi eğlendirmek olduğunu düşünürdü ve bizzat itiraf ettiği şekilde tezli tiyatrodan tamamen uzaktı. Müfid Râtib Bey tam tersine, F. Sarcey ve V. Sardou'nun açıkladıkları şartlara mutlaka uymak gerektiğine inanıyordu. Bu, iki kurucu üye arasındaki uyuşmazlığın belirli bir göstergesidir¹³. Müfid Râtib Bey başarıyla canlandırılan birkaç güzel piyes yazdı. Bu yazar yavan natüralizmin taraftarı değildi ama hayalperest oyuncu ve kişileri de sevmiyordu. İyi rejisör olabilir. Aktörlüğü cidden sükse yaptı.

Yazar olarak çok iyi niteliklere sahip Müfid Râtib Bey eserlerini sahneye koyarken çok mutlu idi. Gelecekte zevkli dramatistlerimizden biri olacağını düşünmekte zorlanabiliriz, ama bu nankör alanda rekabet eden kimse yok.

REFİK HÂLİD BEY

Fecr-i Âti'nin kurucularındandır ve en genç mensubudur. Nüktedan, sempatik bir nâşirdir. Çok teşbihli tasvirlerinde hayat dolu bir yazardır. Sosyal hayatı ânında yakalayan gerçek fotoğrafları çekmekten, *enstantane* yapmaktan zevk alan titiz ve ince bir gözlemcidir. Genellikle alaycıdır, kendisini çevreleyen toplumun ve insanların örf ve âdetlerini başarıyla incelemiş hayran olunacak bir karikatürçüdür. Fecr-i Âti'nin diğer bir mensubu olan Hamdullah Suphi Bey Refik Hâlid'den bahsederken, eserlerinin, yaşadığı çevrelerin gerçek bir yansıması olduğunu ve millî edebiyatın ilk belirtilerini oluşturduğunu söylemekte haklıdır.

Üslûbu epey şahsîdir, fikirlerini kısa ve kesip biçici cümlelerle ifade eder. Arkadaşı Hamdullah Suphi Bey, yazarın, kurallara uygun üslûbun şartlarına biraz aldırmadığını, bu yüzden üslûbunun daha tam olarak billûrlaşmadığını ileri sürer. Sanırım bu akımda onun temsil ettiği tarzın daha serbest ve açık bir üslûbu olması gerekir, çünkü Refik Hâlid Bey çeşitli biçimlerde yazmayı becerebilirdi, o hoş bir biçimde çetin üslûbu olan bir klasiği, meselâ tarihçi Naimâ'yı taklit etmektedir.

Lirik bir şair kabiliyeti ile donatılmış olduğu halde karakterleri incelemekten hoşlanır. Usta karikatürist Cemil Bey'in idare ettiği ve Türklerin *Punch*'u olan *Cem* dergisinde düzenli olarak "Kirpi-i Nâtüvân" takma adıyla alaylı bir üslûpla yazan odur. Karikatürler: İttihad ve Terakki Komitesi'nin ruhunu canlı olarak yansıttığından, *Cem* artık çıkmamak üzere sıkıştırıldığı için, darbeleri daha da güçlü olan Refik Hâlid tuttuğunu bırakmadı. Çok dikkat çekici ve üzerinde münakaşa edilen yazılarını muhalefet gazetelerinde yazmaya devam etti. Kendi arkadaşlarından hayat dolu olduğu kadar nükteli birkaç skeç karakteri yaratmıştır. Şüphesiz yeni akımın en orijinal şahsiyetlerinden biridir¹⁴.

¹³ Rıza Tevfik daha sonra bu son cümlelerin üzerini çizmiştir.

¹⁴ Mizahî yazıları geçtiğimiz günlerde *Kirpinin Dedikleri* adı altında bir kitapta toplandı ve büyük bir heyecanla karşılandı. Zira o zamana kadar istisnaî bir rakam olan 2000'e ulaşarak satış rekoru kırmıştır.

TAHSİN NÂHİD BEY

Yine en fazla 22 yaşında bir delikanlıdır. (1303) 1887'de İstanbul'da doğmuştur. Adı diğer üç yazarla birlikte yeni akımın kuruluşuyla sıkıca bağdaştırılır.

Lirik bir şairdir. Şiirlerini bir yıl önce *Rûh-ı bî-Kayd* adlı güzel bir ciltte yayınlama bahtiyarlığına erişmiştir. Eserinde olduğu gibi her ne kadar bî-kaydığa pek müstahak değilse de, -bana göre çok erken yaşta- sadece güzelliklere olan aşkını romantik, bazen ızdırap veren bir üslûpla şiire döktü. Küçük kusurlarından biri, ay'a hayranlığıdır, şiirlerinde sık sık onu dile getirir. Arkadaşları şiirlerine pek değer vermezler ama bazı edebiyat heveslisi genç kızlar şiirlerini eşsiz ve dokunaklı bulurlar. Bu iyi bir puandır. Tahsin Bey, Stephane Mallarmé tarzında serbest nazma taassupla bağlıdır. *Rûh-ı bî-Kayd*'da kavâfi ve *forme* (şekil) itibariyle gayet kavâid-şiken idi. Sonra uslandı. Eski edebiyat hakkında *érudition*'u şâyân-ı dikkattir.

Gençler arasında *pièce*'lerle, yani okumak ve yazmakla en çok meşgul olanlardan biridir. İbtidâ ân-ı inkılâpta *Jeune Turc* ismiyle bir piyes yazmıştır; Meşrutiyet'ten sonra yazılıp oynanan ilk *pièce* budur. *Actualité* idi. *Succès* (başarı) yaptı. Halk için yazılmıştı. Sonra en iyi piyesi *Firar*'dır, basılmıştır. *Génie dramatique* vardır. Şahâbeddin Süleyman'la *Ben Başka* isminde bir piyes neşretti. Şahâbeddin Süleyman ile bu türde (*genre*) *collaboration* (ortak çalışma) yapacaklar¹⁵. Derin bilgi eksikliğinden dolayı eleştirildi ama öğrenmek için ileride zamanı olan genç bir şair için bu eleştirinin aşırı olduğunu sanıyorum. Olağanüstü olmayan mısraları iddiası doğrudur ama bunlar âhenkten mahrum değildir¹⁶.

İşte ilk defa bu dört genç adam Meşrutiyet'in ilânından sonra yeni bir edebî akım kurma fikrine kapıldılar. Bununla beraber başkaları da vardı. Bu yeni nesil, bilhassa şiir konusunda verimliydi. Şarkın bunalımını yansıtan edebî türlerden ortak olanı şairdir. İstanbul'da yazı yazmaya başlayan insanın şair olması engellenemez gibi görünmektedir.

Aynı neslin diğer yazarlarını da gözden geçirdiğimizde görülecektir ki içlerinden birçoğu bağımsızdır ve ne olursa olsun hiçbir zaman bir akıma dahil olmak istememişlerdir.

HAMDULLAH SUPHÎ BEY

Başkent'in edebiyat çevresinde çoktan beri tanınan bir şairdir. Meşrutiyet'in ilânından evvel yaşının üzerinde yetenekli biri olduğunu ispatlamıştı, yakın arkadaşlarına okuduğu güzel şiirleriyle farkedilmişti.

¹⁵ Bu kısım Rıza Tevfik tarafından daha sonra Türkçe olarak yazılmıştır.

¹⁶ Rıza Tevfik daha sonra defterde bu cümlemin üzerini karalamıştır.

Osmanlı edebiyatı tarihine bir yazarlar silsilesiyle katkıda bulunan tanınmış ve büyük bir aileden gelir. *Rumûzü'l-hikem*'in ünlü yazarı Sami Paşa, büyük Osmanlı klasiklerinin son önemli kişisi, bizim genç şairin baba tarafından büyükbabasıydı. Başarılı romantik yazarlarımızdan Sezâi Bey ise amcasıdır. *Volney Harâbeleri*'nden bazı parçaları güzel bir şekilde çevirdikten sonra genç yaşta ölen yetenekli şair ve yazar Âyetullah Bey onun ağabeyidir. Kendi neslinin iyi yazarlarından ünlü Suphi Paşa şairin babasıdır. Suphi Paşa aydın bir adamdı, üstelik kendisini iyi yetiştirmek için müsbet bilimlerle de meşgul olmuştu. Meslekten kişiler kadar iyi anlamadığı Darwinizmle ilgili, onu çürütmek için bir eleştiri yazısı bile yazmıştı.

Görüldüğü gibi genç Hamdullah Bey sanatçı ve entellektüel niteliklere sahip büyük bir ailenin içinde doğmakla bütün şanslara kolayca sahip olmuştu.

1885'te (1301) İstanbul'da doğdu, ilköğrenimini Nümûne-i Terakki gibi iyi bir eğitim kurumunda yaptı, daha sonra Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde öğrenimini sürdürdü, burada iyi derecede Fransızca öğrendi. Ve yine burada şiir yeteneği ilk defa ortaya çıktı. Birkaç yıl buraya devam ettikten sonra Reji'den mütevâzi bir iş kabul etti, burada iki yıl meşhur romancı Hâlid Ziya'nın fevkalâde bir şekilde yönettiği tercüme odasında çalıştı. Meşrutiyet'in ilânı sırasında Hâlid Ziya İstanbul Üniversitesi'nde Edebiyat Tarihi kürsüsünü kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı; V. Mehmed'in hususi sekreterliği için maaş alıncaya kadar derslere devam eden Hâlid Ziya böylelikle Reji'den ve üniversiteden istifa etti. Bizim genç şair, Hâlid Ziya'nın tavsiyesi üzerine onun yerine getirildi. O zamandan beri Hamdullah Bey bu kurumda profesör ve Yüksek Öğretmen Okulu'nda Türkçe ve pedagoji öğretmenidir. Bu kadar güç bir işin hakkından gelen bu yaştaki genç bir adam için önemsenmeyecek bir başarı değil. Kendinden büyük talebelere sahip olmak ve onların saygısını kazanmış bulunmak bu akıllı genç adamın birçok yeteneğinin ispatıdır.

Şair olarak lirik bir şairdir, kusursuz ve özümsemiş bir üslûba sahiptir. Onu parnasyen şairler grubuna dahil etmek gerekir. Şiirleri yumuşak ve genellikle başkentin kibar toplumunun ruhunu yansıtan tatlılıktadır.

Bir iki küçük *kont*'u (nesir parçası) vardır. Nesirde üslûbu aynı evsâfî hâizdir¹⁷.

Ünlü şiirleri şunlardır:

“İstanbul”, “Başörtün”, “İstanbul'da Bir Gece”, “Annemin Derdi”, “Havvâ-yı Ebedî”. Nesir olarak başlıca iki hikâyesi vardır: “Penbe Kurdelâlar”, “Fırtına”. Üniversitede ve Öğretmen Okulu'nda verdiği dersleri ise henüz yayınlanmadı.

17 Bu cümle Türkçe olarak yazılmıştır.

AHMED HÂŞİM BEY

Yeni nesil yazarları arasında bu genç adam, kendine has üslûbu ve ilhamıyla, seçkin bir şairdir.

1885 (1303) yılında Bağdat'ta doğdu. Babası Ârif Hikmet Bey eski Âlûsîzâde ailesinden gelir. Arap asıllı ve geniş arazi sahibi olan bu aileden büyük ilâhiyatçılar çıkmıştır, şairin baba tarafından cedit Kur'an üzerine yaptığı büyük tefsiriyle de meşhurdur. Anne tarafı da Kahyâzâdeler adında eski bir aileden geliyordu. Anne tarafından büyükbabası 1876'da I. Meşrutiyet'te Osmanlı Âyan Meclisi âzasıydı.

Ahmed Hâşim küçüklüğünü Mezopotamya ve Kuzey Irak'ta seyahat ederek geçirdi. Hassas küçük çocuğun hayal gücünü bu seyahat çok etkiledi. Ruhunun derinliklerinde çocukluğunda gördüğü bütün bu ülkelerin renkleri ve ışıklarının bir tortusu kaldığını itiraf eder ki bu doğrudur. İlk kez 10 yaşında İstanbul'a geldi ve hazırlık öğrenimi görmek için Galatasaray'a girdi. Burada Fransızca öğrendi. Ahmed Hâşim kişiliğinin oluşumunu bu kurumda edindiğini söyler. Büyük bir zevkle edebiyatla uğraşmaktan kendini alamadı. Bu sırada Tevfik Fikret ve onun temsil ettiği akım zaferin doruğundaydılar. Bütün öğrenciler sabırsızlıkla *Servet-i Fünûn* dergisini okumak için haftanın son gününü beklerdi, her hafta bu sayfalarda güzel bir şiir veya birkaç sayfa çok güzel nesir olurdu. Hâşim bu edebî yayının titiz bir okuyucusuydu. Bu yeni edebiyatın kurucularının eserlerinde kendi neslinin bütün çocukları gibi ilk defa şiiri sevip tattığını dürüstçe itiraf etmiştir. *Servet-i Fünûn*'da "Rûh-ı bî-Kayd" münasebetiyle Tevfik Fikret'e karşı en medîd ve ilk hücumu yapan Hâşim'dir. Avrupa'nın çağdaş sembolist şairleri arasından gerçek üstadlarını kendi başına seçmiş olmasına rağmen bunu takdir etmiş olması bir şereftir. Bu Osmanlı edebiyatı içinde, zirveyi işgal eden Fikret'i devirmek gibi imkânsız bir görevi boşuna yerine getirmek isteyen bazı genç şairlerin haksız tutumlarıyla tezat oluşturmaktadır.

Ahmed Hâşim esasen bir bağımsızdı ve hiçbir edebî akıma bağlı kalmak istemedi, Fecr-i Âtı'nın mensubu da değildir. Sembolisttir. Üstadları Henri de Régnier, Emile Verhaeren (Belçikalı şair) ve Rodenbach'tır.

Şiirleri zariftir, bazıları muhtevasıyla olduğu kadar şekilleriyle de çekicidir, örneğin "Rüşd" (yani olgunluk yaşı) çok güzel bir şiirdir. Kendi neslinin kesinlikle en iyi şairlerindendir.

Arkadaşları Rodenbach, Fernand Grec ve H. de Régnier'yi iyi taklid ettiğini öne sürüyorlar ve Tevfik Fikret'ten çok daha duygusal buluyorlar. Hayalperest karihasının, duygularını ve intibalarını ifade için kullandığı kelimelere mücessem bir tasviri hatırlatan ve gösteren bir güç verdiğini söylüyorlar. Gayet *étrange* (yadırgatıcı) şeyler yapmak ve yazmak tarafındadır. Ve nazar-ı

dikkati bununla celb etmek ister. Hâşim'in en büyük ve en iyi şair olduğunda herkes müttefiktir¹⁸.

Üslûbuna gelince, öncelikle Türkiye'ye simbolizmi getiren Cenab Şahabeddin'den etkilenmiştir. Bununla birlikte, Hâşim kendinden evvelkilerden kopabilmiş ve tamamen şahsî olan üslûbunu oluşturmuştur. *Vers libre* (serbest nazım) taraftarıdır. Nazmen şekli değiştirmiştir. Nasıl ki Yakup Kadri üslûbu değiştirmişse! Gerçek bir şair ve zarif bir sanatkâr olarak ona hayran arkadaşları, onun fikirlerinin basit imajlara dayandığını ileri sürüyorlar. İlk şiirlerinde, diyorlar, pek üslûp yoktur; ancak bu sonuncularda kendine mahsus mükemmel ve takdire şayan bir üslûbu vardır. Nesirde daha az talihli değildir. Yazmış olduğu birkaç sayfa aristokrat ve asil bir karakter göstermektedir. Uzun parçalar yazmayı sevmiyor. Şiirleri kısadır fakat form olarak tamamlanmıştır. Bilâkis uzun yazardı, son zamanlarda kısa yazdı. "Şi'r-i Kamer" çocukken yazdığı güzel ve uzun bir şiirdir.

Tekmil gençlere Hâşim'in tesiri var. Gençleri tek bir nesil gibi gösteren en çok Hâşim'e olan karabetleridir¹⁹.

BİR PRE-RAFAELİT: HALİDE EDİP

Halide Hanım'ın, çağdaşı olan bütün Osmanlı kadın edebiyatçıları içinde özel bir yeri vardır. Titiz edebiyat eğitimi, dil üzerine bildikleri, İngiliz edebiyatındakiengin bilgisi ve özellikle zengin hayal gücü ile yeni Türk edebiyatında Şinasi tarafından başlatılan yeni dönemden günümüze kadar tanıdığımız bütün kadın yazarlardan daha üstündür. Bu edebî şahsiyetin oluşumunda büyük rol oynadığını zannettiğim bazı özel şartları ve biyografik ayrıntıları kat'ileştirmek için, bazı ayrıntıları vermekte kendimi mazur görüyorum. Çünkü daha çocukken onu tanıyan, bu kadar ince ve bu kadar şahsî bir zekânın gelişmesine şahit ve müşahit olan müellif için bunları açıklamak bir mutluluktur.

Ceyb-i Hümâyûn'da (Abdülhamid'in özel hazinesi) uzun zaman ikinci kâtip olan Edip Bey'in kızıdır. Annesi genç yaşta akciğer tüberkülozundan ölmüş, küçük Halide'yi dört yaşında öksüz bırakmıştır. Cılız ve melankolik fiziğiyle bu küçük kızın on beş sene kadar sonra parlak bir geleceğin beklediği İstanbul'da ünlü olacağı tahmin edilemezdi.

Çocukluğu sürekli huzursuz ve hastalıklı geçti. Babasının, yaşına göre küçük, nazik, hassas bu varlığa karşı büyük bir sevgisi ve tutkusu vardı Onu eğitimi için yormadı, bu yüzden sekiz yaşına kadar Halide büyük bir serbestlik içinde yetişti. Ama yine de bahtsız annesinin acı çeken, üzgün hayalini hep hatırladı.

¹⁸ Bu cümle sonradan Rıza Tevfik tarafından Türkçe olarak ilâve edilmiştir.

¹⁹ Son iki cümle Rıza Tevfik tarafından Türkçe olarak sonradan ilâve edilmiştir.

Bu eserin müellifine yazdığı bir mektupta, küçük münzevî Halide'nin ruh hali hakkında fikir verecek gözlemler vardır:

“Hayatımın en dikkate şâyan ve en samimi çehresi olan annemi kaybettiğim zaman az da olsa kendimi bilecek yaştaydım; ruhumun derinliklerinden gelen binlerce soru karşısında kendimi yapayalnız buldum. Kendimi tamamen yalnız hissettim, yalnız düşünen ve yalnız yaşayan. Bununla beraber kendimi annemin küçük, esmer, acı çeken, melankolik çehresinden kurtaramıyordum. Hârikulâde güzel ve büyük gözlere sahip bir kadının çehresinden! İlk sevme ihtiyacını hissettiğimde ruhum annemin hâtırasına takıldı ve uzun müddet onun geri geleceğini zannettim. Ama yavaş yavaş bu silüet uzaklaştı, parlaklığını kaybetti ve söndü. Böylece ruhumu saran sevme hissi cevapsız ve tatminsiz kaldı”.

Acıklı bir hal!... Halide'nin hemen daima karakteristik ve psikik mizacını oluşturan bu ruh halini çevresi eğitmekten başka bir şey yapamazdı. Ailesi o zaman, İstanbul'un uzak ve kenar mahallelerinde her zaman görülebilen mistik ve münzevî mescitlerden birinin karşısındaki bir evde oturmaktaydı. Evin cep-helerinden biri Beşiktaş sırtlarındaki büyük Maçka mezarlığına bakıyordu. Bize, bu mahallede oturduğu müddetçe, annesinin mezarıyla, hazin ve sessiz servilerle beraber yaşadığını anlattığına bakılırsa, mistik ve câzip fakat özellikle hüznü verici bir şiir gibi olan bu ölümler mahalli Halide'nin biraz gayri tabii olan muhayyilesini devamlı tahrik ediyordu. Yedi sekiz yaşına kadar muhayyilesi perilerle, cinlerle ve o büyük mezarlıkta “hayâletleri akşama doğru veya gece yarısı, ay ışığında, büyük servilerin gölgesinde gezinen” ölümlerle doluymuş... Küçük Halide ve şimdi hayatta olmayan kuzeni kâhyalarıyla birlikte mezarlığa giderlerdi. O, bu ince uzun servilerin gölgesinde fakat daima genç ve güzel bir dul gibi oynardı. Bütün bunlar, bu hayaller kendisine tarif edilmez şiirsel zevk hissettiren bir korku ilham ediyordu. Halide bu yıllarda bir hayalperest gibiydi. Büyük bir talihsizlikle büyükbabası, amcası ve ailenin bir ferdi daha o yıl arka arkaya öldüler. Bedbahtlıktan zaten sarsılmakta olan öksüz küçük kızın sıhhati için bunlar gerçekten bir felâket oldu.

Bunun üzerine aile başka bir yere taşınmak zorunda kaldı. Halide birden öğrenme aşkıyla yanıp tutuşmaya başladı. Üvey büyük kız kardeşi ona zaman zaman ders veriyor, biraz da soruyordu. Fakat küçük kız hiç şikâyet etmiyor, yılmadan okuyor, öğrenmek için elinden geleni yapıyordu. Sonunda yaşlı bir hoca tutuldu, bu yaşlı adam ders vermek için eve geliyordu. Bir yıl sonra Halide artık çok iyi okuyordu. Tesadüfen birkaç eski halk hikâyesini tanıma fırsatı buldu; bunlar Ortaçağ'dan kalma yarı kahramanlık, yarı tasavvufî basit ve romanesk eserlerdi, örneğin ünlü halk şairi Âşık Kerem²⁰ ile sevgilisi Aslı'nın

²⁰ Milliyetçi Türk şairi Mehmed Emin Bey'e ayrılan bölümde, bu zamana kadar yazarları hakkında hiç bilginiz olmayan bu eserlerden genel olarak bahsettim. Onları

maceralarıydı. Bunu, ihtiyar Lalası Ahmed Ağa okumayı seven Halide'yi memnun etmek için Sahafklar Çarşısı'ndan almıştı. Küçük hanım, büyük bir zevk alarak bunları yutarcasına okumuştı. Halide daha sonra yavaş yavaş ve daha büyük ilgiyle Seyyid Battal Gazi, Hâtemü't-Tâyî, Hayber Kalesi ve Kan Kalesi gibi bu türün bütün eserlerini okudu.

Halide Hanım, lalası tarafından Osmanlı edebiyat tarihinde, romana yahut şiire yönlendirilen ilk yazarımız değildir. Bildiğimiz gibi Ziya Paşa, Kemal Bey ve Tefvik Fikret Bey de lalaları sayesinde edebiyatla tanışmışlardır.

Eminim ki çocuğa verilen sağlıklı ve tamamen farklı bir bünye için pek önemli olmayan bu ilk edebiyat eğitimi Halide Hanım'ın ruhî ve edebî şahsiyetine özel bir damga vurmada büyük rol oynamıştır. Bütün hayalperest ve çocukça eserleri bir uzman bilgin gibi okuduğunu itiraf ederken çok samimidir. O sırada bilinçlenmemiş ve henüz gelişmekte olan kadınlığıyla²¹ "Meşhur Ali²²"nin ejderhalara karşı kahramanlık hikâyelerini okurken o zamanlar en içten duygularıyla sarsıldığını itiraf ediyor: "Çocukça hayal gücüm ve basit ruhum" diyor, "Bu kaba olduğu kadar basit olan Ortaçağ hikâyelerinin üslûbuna kesinlikle aldırılmazdı, ama zekâm bu büyük hayal gücünün henüz medeniyetin çocukluğunu yaşayan başka hiçbir halkta olamayacağını anlardı".

"Bugün bile, örneğin hiçbir Wagner operası, bana *Leylâ ile Mecnun*²³'ü okurken tattığım sınırsız aşkı ve melânkoliyi hissettiremez." "Hiçbir edebiyatta bu zamana kadar, sevdiği Leylâ'nın melânkolik güzelliği için aşkından deli olan, bakımsız saçlarının arasına yuva yapan kuşları bile farketmeyecek kadar bilinçsiz ve deli olan Mecnun'a eşdeğer bir kahraman görmedim. Tabiatta kendini kaybetmiş ve daha sonra sevdiğine kavuşmak da kâfi gelmemiş, Allah'ta yok olmak için Leylâ'dan vazgeçmiştir".

Bu çok dikkat çekici alıntılar gösteriyor ki, ben "bu Ortaçağın lirik eserleri Halide Hanım'ın ruhunda silinmez derin etkiler bırakmıştır" derken mübalâğa etmedim. O bundan dolayı da son derece mutludur ve der ki: "Daha sonraki tamamen batılı eğitimime rağmen, esasta her zaman sonuna kadar şarklı kaldım, çünkü çocukluğumda kendi milletime ait çocukça ve romanesk hikâyeler dinleyerek büyüdüm".

İşte gerçeğin kendisi!

isimlendirdim ve Ortaçağ özellikleri taşıyan karakterlerini tahlil ettim, bu eserler Osmanlı folklorunun dikkat çekici bir yanını kapsamaktadır.

21 Kendi ifadesiyle "Henüz doğmayan kadınlığımın en mahrem bir inkıyâdıyla titrerdim!"

22 Bu halk hikâyesinin kahramanı Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali'dir. Gözüpek bir kahraman ve aynı zamanda bir şairdir. Bu hikâyeler muhtemelen Azerbaycan'da dolaşan halk şairleri yahut Emin Bey bahsinde daha önceden söylediğim gibi, sünnilere karşı mücadele veren misyoner İsmail-i Safevî şîleri tarafından derlenmiştir.

23 Burada bahsi geçen *Leylâ ile Mecnun*, Fuzulî'nin eseri değil, yine aynı başlıklı bir başka halk hikâyesidir.

Tasavvufî aşk kitaplarını müthiş bir zevkle tattığı o yaşta babası ona iyi bir eğitim vermek istedi. O sıralar tam İstanbul'un karşısında, Boğaz'ın Asya kıyısında bulunan Üsküdar'da oturuyorlardı. Orada iyi bir Amerikan okulu vardı: Üsküdar Amerikan Kız Koleji. Babasına onu tavsiye ettiler. Halide'nin o sırada hayatta olan büyükannesinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen münakaşalardan galip çıkan babası Halide'yi kolejin müdiresi Dr. Patrick²⁴'in ellerine teslim etti. Şimdi Halide Hanım'ın hayatında yeni ve dikkate şayan bir dönem başlıyordu. Esasında Abdülhamid tarafından müslüman çocuklarının yabancı kurumlara yollanması kesinlikle yasaktı, hattâ devlet memurları için bu yasak daha katıydı. Zaten bu olay padişaha da intikal etti ve bir buçuk sene yatılı okuduktan sonra Halide koleji terk etmek zorunda kaldı. Ama babası Halide'nin takdire şayan meyvelerini görmeğe başladığı bu sistematik ve ciddi eğitimden mahrum kalmasını istemiyordu. Okulda Halide'yi çok severlerdi, kurumun tek müslüman öğrencisiydi, çok çalışkandı, diğerlerinden farklı bir kabiliyeti olarak edebiyattaki başarısıyla altmış kişilik sınıfta ödül almıştı. İşte okuldan ayrıldığı için herkesin üzülmesinin sebebi buydu. Hocaları Halide'ye evinde her gün kırk beş dakika süreyle ders verme külfetini kabul ettiler. Halide dört sene boyunca bu parlak eğitimini sürdürdü, hattâ dördüncü senesini okulda yatılı olarak geçirdi, sonunda diplomasını aldı.

Halide hazırlık sınıflarını geçtiğinde fitrî istidadıyla bazı nesir denemelerine başlamıştı, ama okuldaki İngilizce eğitimden dolayı Türkçesi maalesef özensizdi, ilk denemeleri tabîî olarak belirgin bir yabancı üslûp karakteri taşıyor. Babası Türk dilini ve edebiyatını takviye etmek için kızını yetiştirmeyi düşündüğü bir sırada Halide rahatsızlandı. Bu hastalık mevzî ve bedenî değil, fakat vücudunu kuvvetten düşüren melânkolik depresyon alâmetleri gösteren bir nevrozdu. Babası doktorların tavsiyesiyle hava değişikliği için şehrin dışında bir yere taşınmaya karar verdi. Namık Kemal Bey'in samimi dostu ve arkadaşı olan Nuri Bey o sırada Yakacak'ta²⁵ oturuyordu. İşte Halide Hanım'ı kendi kızı gibi seven Nuri Bey'in²⁶ evinde birkaç ay tatil yapmaya karar verilmişti.

İşte bu satırların müellifi burada Nuri Bey aracılığıyla Halide Hanım'la tanışmıştır. Halide Hanım hayatının bu kritik yılını çok iyi hatırlar ve bundan önemle bahseder.

24 Bu satırların yazarının aşağı yukarı 15 sene evvel tanışma şerefine erdiği bu hanım gerçekten kalbi ve zekâsı kadar karakteri ve derin bilgisi de yüksek bir kadındı. *Sextus Empiricus* hakkında çok dikkat çekici bir felsefî tenkit eseri yazmıştır. Çok iyi bildiği Yunancadan başka uzun bir nutuk verecek kadar da Ermeniceye sahipti.

25 İstanbul'un hâli vakti yerinde insanların tatillerini geçirmek için gittikleri küçük bir kasabadır. Marmara'nın Asya sahilinde diğer bir kasaba olan Kartal'a bir saat uzaklıktadır. Yakacak, küçük bir tepenin üzerinden Prens adalarına bakan müthiş bir manzaraya sahiptir.

26 Namık Kemal bahsinde Nuri Bey'den bahsetmiştik.

Bu satırların yazarına gönderdiği bir mektupta uzunca bir paragraf vardır, orada kendisine, kültürünün gelişimine ve edebî kişiliğine büyük etkilerde bulunmuş bazı kişilere karşı minnet borcunu ödediğine inandığını yazar ve dört kişinin adını verir. Sanırım Halide Hanım bu etkinin gücünü fazlaca abartıyor. Bununla birlikte paragrafın en azından bir bölümünü buraya aktarmak zorundayım, çünkü kendisi rica etti. Eğer onun bu isteğini kabul ediyorsam, bütün anlattıklarını onaylamak için değil, kendi değerlerini ve etrafını çevreleyen şartları ne kadar takdir etmediğini göstermek içindir.

İşte bana yazdıkları:

“Hayatımın en ilginç yıllarından biri Yakacık’ta Nuri Bey’in evinde geçirdiğim günlerdir. Bu, Üsküdar Amerikan Koleji’nde yeniden öğrenciliğe başladığımın ertesiyiydi. Nuri Bey, Reşad Paşa ve onlar gibi aynı zihniyette birkaç kişiye samimi bir dostlukla çok çabuk bağlandım. Benim için bu arkadaşlık ilişkisi bir ayrıcalıktır. Ben sadece 15 yaşındaydım ve Nuri Bey 60’ından fazlaydı. Bizim samimi arkadaşlığımız için bu yaş farkı bir engel değildi. Sanırım büyük hayat tecrübesi ve temiz kalbi ben yaştaki bir çocuğun hayatında bir daha rastlayamayacağı en yakın arkadaşı olmasını sağlamıştı. Kaç kere Yakacığın güzel çayırılarında beraber dolaştık, kaç defa beraber ufkun arkasında kaybolan güneşin son bronz parıltılarını seyre daldık. Kaç defa gümüşü ayın soluk yansımaları altında sessiz gecede beraber çene çaldık. Hayatımın en zor ve çetin dönemini geçiriyordum. Ruhumu acımasız bir şüphecilik, cevapsız kalan “neden” sorularıyla sarmıştı, bunalyordum. Ruhuma acı veren bu soruları Nuri Bey iyi niyet ve iyimserliğiyle bir süre de olsa unutturdu, yatıştırdı.

Meşhur vatan şairi Namık Kemal’in en yakın arkadaşı olan Nuri Bey aynı zamanda bende vatan aşkı uyandırarak hayatıma yüksek bir amaç ve yön verdi, ben mizacım dolayısıyla bütün dünyayı vatanım ve insanları da vatandaşım olarak kabul ediyordum.

Nuri Bey’den sonra, aynı sene etkisinde kaldığım başka birini tanıdım. Fikirlerime bir şekil veren bu genç adam, ruhumda Nuri Bey’den daha etkili oldu, daha sonra bana ders verdi. Uzun saçlı bir şair ve filozoftu. Nuri Bey’den daha genç olmasına rağmen yine de aramızda çok yaş farkı vardı. Muhtemelen üzerimdeki büyük etki bu yaş farkından ileri gelmektedir. Ama yine de entellektüel düzeydeki ilişkilerde yaş farkının rol oynamadığı bir gerçek. Bu arkadaş ruhunun içtenliğiyle, hayal gücü, şiiri ve fikirleriyle kendini bana tanıttı. Elimden tuttu ve Abdülhak Hâmid’in büyük feryatlarının bana du-

yurmak için, İranlı büyük şairleri tanıtmak için, beni şiirin en yüksek noktasına çıkardı. Ayrıca bana kendi hayal gücünün ufkunu da açtı, ruhunun bütün kapasitesini ve tutkusunu, varlığına coşku veren şiiri gösterdi. Hâmid'in Ölü ve Makber şiirlerini azametli jestlerle okurken, Boğaz'ın sularına karşı çamların gölgesi altında onu dinlerdim. Bu iyi hoca bana en güzel şiirlerin zevkini tattırmakla kalmadı, en içten felsefî görüşlerini de açıkladı, kendi zengin bilgi hazinesini benim hizmetime sundu. Bende yazarlık mizacını o uyandırdı. Bana verdiği hizmeti hiç unutamam, ilk acemi denemelerimi tashih eden odur. "Bu çocuğun olağanüstü bir kabiliyeti var" diyerek yazılarımın gerçek mânâsını ilk defa keşfeden ve cesaretlendiren de o idi. Beni desteklemeseydi ve güç vermeseydi bilmiyorum hiç yazmaya cesaretim olur muydu? Bütün hayatım boyunca yazmamı engelleyen olaylarla savaşmak zorunda kaldım. Sonuçta hocam olmuş bu saygıdeğer filozofa iyilikleri için borçluyum. Her ne kadar hayatımda iz bırakan diğer âmiller gibi onu da mâzide bıraktım ve doğuştan kabiliyetlerimin bütün gücüyle hep öncü olmaya gayret ettimse de ona karşı kalbimin derinliklerinde hissettiğim sonsuz minnetdarlık duygularını hiçbir zaman gizleyemedim".

Burada özetleyerek vermek için büyük gayret sarfettiğim bu satırlar meşhur yazarın ahlâkını ve kalbinin asilliğini ispat ederken aynı zamanda Halide Hanım'ın kendine tesir eden kişileri nasıl idealize ettiğini ve kendisinin şahsiyetini oluşturan en küçük şeyleri nasıl abarttığını da gösteriyor. Halbuki gerçek kendisinin göremediği kadar basit. Bu sayfaların müellifi onun karakterini keşfetme mutluluğuna ermek istemekten başka bir şey yapmamıştır... Müellifin, ona tek hizmeti geleceğin yazarının depresyonlu melânkolisini gidermek ve gerçekten özgün olan mizacının doğmasına kolayca ilerleme fırsatı vermek için sabırlı bir psikiyatri uygulmuş olmasıdır. Yazar, mutlu bir tabiat ârazı telâkki ettiği bu gerçekten orijinal mizacın gelişmesi için sadece yol göstermiştir. Derslere gelince... Kat'iyyen sistemli olmayan edebî sohbetlerden ibaretti. Küçük Halide'nin henüz olgunlaşmamış olması ve 15-16 yaşlarında bulunması sebebiyle hiçbir zaman inanç itirafları veya felsefî kompozisyonlar bahis konusu olmamıştır. Halide Hanım Avrupa'da bol, şarkta nadir bulunan bir tiptir. Aşırı heyecanlı, hemen hemen marazî olmasıyla farkedilen bir mizacı vardır. O, bütün fizik enerjisini tüketen psikolojik kaynağından bütün gücüyle faydalanmıştır. İşte şahsiyetini çerçeveleyen her şeyi ve bünyesini bozan sübjektivizminin kaynağı budur! Hocaları ve dostları da dahil olmak üzere bütün harcî âmiller gerçekte bu heyecanlı mizacı yetiştirmek için fırsat tarzındaki sebeplerden başka bir şey değildir. İşte bütün hakikat! Müellif daha başlangıçta bu hakikatı farkedebilmiştir. O, şahsî müessiriyetini, Türkiye'de o kadar nadir olan bu şahsiyeti değiştirmek için kullanmayı hiç istememiştir. Bu saygılı davranış belki de Halide Hanım'a yapılan tek gerçek hizmettir. Oriji-

nallığı bozulur endişesiyle üslûbunun yabancı halini bile düzeltmemiştir. Her şey kendi kendine gelişen bu kişiliğe dolaylı yoldan katkıda bulunmuştur. Eğer Halide Hanım başkalarına çok şey borçlu olduğunu zannediyorsa, bu onun iyiliğinden ve kadir bilirliğindedir, fakat bu güzel vasıf onu hataya düşürüyor.

Kaynaklar

- CHELKOWSKI, Peter, "Edward G. Browne's Turkish Connexion", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLIX, part 1, London, 1986, p. 25-34.
- FERRARD, Christopher, "Gibb, Elias John Wilkinson", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 64-66.
- GIBB, E. J. W., *Osmanlı Şiir Tarihi*, (çev. Ali Çavuşoğlu), C. I-II, III-IV, Ankara, 1999.
- GURNEY, John, "E. G. Browne and the Iranian Community in İstanbul", *Les Iranies d'Istanbul* (éds. T. Zarcone, F. Zarinebaf-Shahr), IFEA/IFRI, İstanbul-Téhéran, 1993, p. 156-158.
- KERMAN, Zeynep, "Fecr-i Âtî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1979, s. 173-174.
- OKAY, M. Orhan, "Fecr-i Âtî", *DİA*, C. XII, İstanbul, 1995, s. 287-290. é
- TOPUZOĞLU, Tevfik Rüşti, "Browne, Edward Granville", *DİA*, C. VI, İstanbul, 1992, s. 336-337.
- TOROS, Taha, "Türk Dostu İki Oryantalist ve Cambridge Üniversitesinde Bir Türk Profesör", *Tarih ve Toplum*, S. 11, Ekim 1984, s. 20-23.
- UÇMAN, Abdullah, "A History of Ottoman Paetry'nin Yayınlanmamış VII. Cildi", *MÜ Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 9, İstanbul, 2001, s. 111-130.
- UÇMAN, Abdullah, "A History of Ottoman Poetry Üzerine Mektuplar: Rıza Tevfik'ten Edward G. Browne'a 1-3", *Tarih ve Toplum*, S. 147, Mart 1996, s. 4-12; S. 149, Mayıs 1996, s. 21-24; S. 150, Haziran 1996, s. 46-50.